

б) назви природних перешкод, що зустрічаються у гірських походах (*бергірунд, б'єф, дольмен, кулуар, контрфорс, комин, лавина, рандкльофт, ригель, серак, серпантин, фірн, цирк*) тощо.

7) назви термінів, що вживаються у дотичних до туризму науках, зокрема топографії (*абрис, компас, маркірування, масштаб, орієнтир*) тощо.

Отже, як переконуємося, запозичення відіграють значну роль у формуванні терміносистеми туризму і є одним із закономірних джерел її поповнення та збагачення, чому сприяють процеси міжнародної та міжгалузевої інтеграції, входження України до складу світових і міжнародних туристичних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. О принципах и методах лингвистических исследований. – М.: Наука, 1996. – 68.
2. Аристова В.М. Англо-русские языковые контакты. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – 151 с.
3. Гринев В.С. Терминологические заимствования (краткий обзор современного состояния вопроса) // Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982. – С.110-111.
4. Гурко О. Явище запозичення у термінології графічного дизайну // Вісник Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника. Філологія. – Випуск XV – XVIII. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – С.653-654.
5. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
6. Жлуктечко Ю.О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. – К.: Вид-во Київського університету, 1966. – 136 с.
7. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. – М.: Наука, 1968. – 208 с.
8. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови (семантична структура слова). – Харків: Вища школа, 1977. – 156 с.
9. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982. – 146 с.
10. Муромцева О.Г. Развитие лексики украинской литературной речи в 2 пол. 19 – на поч. 20 ст. – Харків: Вища школа, 1985.
11. Онуфрієнко Г. С. Особливості морфемної структури гібридних термінів з простою основою // Мовознавство. – 1992. – №3. – С.27 – 31.
12. Сажнева Н.М., Арсененко І.А. Рекреаційна географія та туризм (словник-довідник сучасних термінологічних понять): Навчальний посібник. – Мелітополь: Люкс, 2007. – 254 с.
13. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К.: Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1988. – 328 с.
14. Сушинська І. Структурно-семантична типологія запозиченої лексики (на матеріалі творів письменників української діаспори) // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Випуск 13 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2005. – С.267 – 271.

There was made an attempt to analyze some term borrowings in the field of tourism. Some peculiarities of grammatical and semantic adaptation of the terms were outlined. There were cited some examples of term borrowings from different European languages which are the base of contemporary terminology in the sphere of tourism.

Key words: borrowings, intralinguistic borrowings, extralinguistic borrowings, semantic adaptation, grammatical adaptation.

А.В. Шумейкіна

АГЕНТИВНО-ПРОФЕСІЙНІ НАЗВИ ОСІБ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ТА СЛОВОТВІРНИЙ АСПЕКТИ)

У статті досліджуються дериваційні процеси у системі номінації осіб за професією, зокрема жінок. З'ясовано причини номінаційної маскулінізації іменникової категорії роду. Установлено, що словотвірні кореляції чоловічого і жіночого роду в словниках можуть мати відмінності у дефініціях, що зумовлено суб'єктивними й об'єктивними чинниками. Розгортанню та поповненню системи агентивно-професійних назв осіб жіночої статі сприяють продуктивні словотвірні процеси, вдосконалення регулярних суфіксальних кореляцій жіночого роду, багатозначність, оказіональна деривація, а також вплив суспільних змін на мову.

Ключові слова: агентивно-професійні назви осіб, фемінативи, словотвірна продуктивність, словотворчі форманти, семантична асиметрія, багатозначність, okazіоналізми.

На тлі реформування українського правопису особливого значення набувають дослідження формування і функціонування в українській мові системи агентивно-професійних назв осіб чоловічої та жіночої статі. Агентивно-професійні назви (далі АПН) осіб характеризують людину за суспільно значущою, необхідною діяльністю, тому вже давно привертають увагу дослідників, зокрема О.О.Тараненка, Я.В. Пузиренко, О.І. Семиколєнкової, А.Г. Шиліної, Н.Г.Озерової та ін. науковців. Специфіка лексико-семантичної групи назв людей за професіями полягає у двоїстості їхньої природи: з одного боку, агентивно-професійні номінації є предметними термінами, а з іншого – номенклатурними одиницями, що підтверджується включенням їх до загальномовних та термінологічних словників, до класифікаторів і тарифно-кваліфікаційних довідників. Назви осіб набувають термінологічного статусу у терміносистемі вищого порядку узагальнення і функціонують у терміносистемах тих наук, де об'єктом або предметом дослідження виступає людина, у випадку назв осіб за професією – професійна характеристика людини [4]. Термінологічний статус агентивно-професійних назв осіб свідчить про те, що, порівняно з іншими номінативними одиницями, АПН осіб повинні розглядатися як специфічна лексико-семантична група у загальному лексико-семантичному полі „Людина”.

Уживання агентивно-професійних назв жінок в українській мові, порівняно з назвами чоловіків, характеризується значною непослідовністю, бо для називання жінок за професією часто використовуються назви чоловічого роду [5, 38]. Нормативна граматики української мови, вплив офіційно-ділового стилю мови, гендерні стереотипи, офіційний перелік професій у Державному класифікаторі професій України – усе це виштовхує жінку з багатьох граматичних форм; як наслідок, іменникова категорія роду, семантичним підґрунтям якої виступають назви осіб, зазнає номінативної маскулінізації, що полягає „у вживанні назв осіб за родом їх діяльності та суспільним становищем у формі чоловічого роду для позначення осіб жіночої статі без лексичного або словотвірного вираження такими словами значення жіночої статі” [10, 5]. Це виявляється в тому, що назви осіб за родом занять, посадою чи званням людини, які в суспільстві традиційно визнаються як чоловічі та жіночі, звичайно співвідносні тільки з формою чоловічого роду, як за наявності відповідних назв на позначення жінок за родом їх діяльності, так і за їх відсутності. Нерідко уживання іменників-назв чоловічої статі на позначення жінок мотивується потребою дотримання принципів мовної коректності: *Вона тут і лікар, і консультант, і консиліум: виважувала своїми руками людські життя і смерті* (Ю.Мушкетик) за наявності у мові дериватив-назв осіб жіночої статі: лікарка, консультантка; - *Я відповідальний інспектор міжобласної контори „Заготівлі хутра”, - відрекомендувалася жінка* (С.Чорнобривець) за наявності паралельної форми на означення жінки інспекторка; *На першому засіданні, яке відбулося 30 жовтня, народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України у справах охорони здоров'я, материнства та дитинства, голова жіночої організації „Союз українок”, педіатр-імунолог Лілія Григорович зробила для студентів другого курсу медичного факультету № 1 екскурс в історію феміністського руху Європи і його розвитку в Україні* (газета „Українське слово”), незважаючи на наявність корелятивного іменника депутатка.

Якщо іменник чоловічого роду вживається на позначення жінки та ім'я її при цьому не називається, то узгоджене означення і присудок ставляться у формі чоловічого роду: Прокурор навів цікаві факти; Мій адвокат захворів. Сполучення типу засідатель Котовська, суддя Павлишина вимагають, щоб присудок мав форму жіночого роду: Суддя Павлишина заперечила проти розгляду цієї справи. Отже, іменники-назви осіб за родом занять, діяльності, посадою, з формально-граматичного аспекту звичайно співвідносні із формою чоловічого роду, з семантичного боку мають омонімічні морфолого-флексійно нерозрізні, диференційовані синтаксично узгоджуваними або координованими словами форми жіночого роду.

На думку вчених [6; 7; 10], тенденція до маскулінізації граматичної форми роду у випадку називання жінок за професійною діяльністю пояснюється низкою причин. Установлено, чим вищий соціальний статус професії чи посади, тим частіше назва особи, що має цю посаду, вживається в чоловічому роді, навіть якщо посаду обіймає жінка: професор, депутат, президент, комісар, адвокат, редактор, композитор, автор, перекладач, бригадир тощо. Хоча водночас більшість з цих слів мають відповідники у формі жіночого роду, напр., професорка, депутатка, президентка, комісарка, адвокатка, композиторка, редакторка, авторка, перекладачка, бригадирка тощо.

Попри те, що сьогодні жінки також опановують престижні професії та посідають вищі посади, через використання лише форм чоловічого роду вони й надалі залишаються непомітними в мові. Переконливим доказом цього є намагання додатково вказувати на те, що йдеться саме про жінку, зокрема додавати до назви професії слова *леді, пані, жінка*. На думку Я.В. Пузиренко, складені професійні назви жінок з прикладками з'явилися в нашій мові під впливом англійських запозичень, напр.: *пані міністр (female minister), чиновники-жінки (women-executives), жінка-бухгалтер, жінка-солдат* [4].

Утім, як зазначають І.Р. Вихованець і К.Г. Городенська, у сучасній українській літературній мові родова диференціація іменників досить динамічна. У сучасних тенденціях стосовно родової категоризації іменника помітним явищем стає збільшення кількості іменників жіночого роду, які утворюються від іменників-назв осіб чоловічої статі і поглиблюють диференціацію іменників за ознакою статі [1, 90-91]. Співвідносні іменники жіночого роду на позначення осіб за фахом, суспільною діяльністю утворюються за допомогою суфіксів **-к-, -ниц-, -иц-** та ін. від іменників чоловічого роду. Важливо зазначити, що суфікс **-к-** є найбільш продуктивними словотворчими формантом для творення словотвірного типу іменників на позначення жінок за родом діяльності: *куховар – куховарка (кухар-кухарка), лихвар¹ – лихварка, комбайнер – комбайнерка, квітникар – квітникарка (квіткар – квіткарка), маляр – малярка, концертант – концертантка, кондуктор – кондукторка (білетер – білетерка), шинкар – шинкарка (корчмар – корчмарка), костюмер – костюмерка, машиніст – машиністка, кредитор – кредиторка, крамар – крамарка, кошикар² – кошикарка, кресляр – креслярка, крадій – крадійка, тракторист – трактористка, фігурант – фігурантка, реєстратор – реєстраторка, стриптизер – стриптизерка, словникар – словникарка, програміст – програмістка, чабан – чабанка, інженер – інженерка, бавовняр – бавовнярка* тощо. Похідність однієї форми від іншої тут ґрунтується на відношенні, яке передбачає, що похідна форма є результатом перетворення вихідної. Морфологічна асиметрія (утворення форм жіночого роду від форм чоловічого) є свідченням того, що форма чоловічого роду є первинною, а форма жіночого – вторинною й залежною від неї [6]. Цей різновид деривації треба визнати морфологічною деривацією, бо граматичні перетворення відбуваються в межах тієї самої частини мови у сфері граматичної категорії роду [1, 89].

У тлумаченні АПН осіб однією з основних проблем є те, що словотвірно та семантично співвідносні назви жінок і чоловіків у словниках можуть мати відмінності у дефініціях – передусім у різному поданні семантичної структури і обсягу значень, їх стилістичної характеристики. Досить переконливо обґрунтована ця тенденція Н.Й. П'ястом: „Через те, що з часом форми жіночого роду набувають негативного значення, у багатьох країнах світу спостерігається зворотний процес – жінки, які прагнули, щоб їх називали *поетесами, письменницями, авторками*, тепер бажають, щоб їх знову називали «чоловічими» словами – *поет, письменник, автор*. Своє рішення жінки пояснюють тим, що коли жінку називають *гарною поетесою*, то мають на увазі, що вона талановита серед інших поетес. А коли говорять, що жінка – *талановитий поет*, відзначають її талант серед усіх поетів – як жінок, так і чоловіків” [6, 2]. Зазначимо, що у СУМі лексема **поет** має 2 значення. Пор. при цьому **поетеса** “Жін. до поет 1” [СУМ, т. VI, с. 765].

Семантична асиметрія у словотвірних корелятивів чоловічого і жіночого роду може бути набагато більшою. Показовими у цьому плані є іменники **друкар** і **друкарка**, **акушер** та **акушерка**, **виконавець** і **виконавиця**, об'єднані у пари із словотвірного погляду, однак водночас різні із змістового аспекту. **Друкарем** називають того, хто працює в друкарському цеху (друкарні) і є фахівцем поліграфічного виробництва. Особливістю слова **друкар** є те, що воно вживається як назва особи і чоловічої і жіночої статі: коли мова йде про працівницю-знавця друкарської справи, то її називають **друкарем**, а не **друкаркою**³ [11, 62]. Слово **друкарка** закріпилося в мові як найменування фаху чи посади людини, що друкує на друкарській машинці. Ця професія суто жіноча: *Дриботливе стукання друкарок чути було ще на вулиці в розчинені вікна* (І.Ле). **Акушерка** – жінка з середньою медичною освітою, що має право самостійно надавати медичну допомогу при пологах; **акушер** – лікар-фахівець з акушерства [СУМ, т. I, с. 31]. У СУМі **виконавець** “1. Той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь: виконавець робіт; 2. Той, хто виконує музичний, літературний та інший твір або певну роль у театральній виставі, кінофільмі і т.ін. 3. Особа, що виконує

¹ Той, хто позичає гроші за великий процент.

² Майстер, який плете кошики.

³ Наприклад: *Моя сестра працює на книжково-журнальній фабриці друкарем.*

розпорядження якогось органу влади: судовий виконавець.” Пор. при цьому **виконавиця** “Жін. до виконавець 2” [СУМ, т.І, с. 411]. На думку Я.В. Пузиренко, у таких випадках асиметричність тлумачення є не відображенням наявних відмінностей у семантиці, а проявом дієвості гендерного чинника в лексикографії і, відповідно, відображенням гендерної упередженості укладачів словника [4].

Асиметрія у тлумаченні не завжди є проявом суб’єктивізму, а зумовлюється об’єктивними чинниками, напр., у СУМі **корифейка** – “Жін. до корифей 2, 3.” Оскільки **корифей 1** у старогрецькій трагедії – керівник і заспівувач хору, то непоширення першого значення іменника **корифей** на відповідник жіночого роду було зумовлене тим, що керувати хором і заспівувати у давньогрецькій трагедії міг тільки чоловік. Слід визнати, що аналізовані іменники не є корелятивними формами назв осіб чоловічої і жіночої статі за фахом, оскільки своєю семантикою одночасно з ономасіологічним значенням особи за професійним спрямуванням вказують на різні види діяльності людини (**друкар** – **друкарка**), або з лексичного боку є семантично неповними (**корифей** – **корифейка**, **виконавець** – **виконавиця**), або мають різну конотацію (**поет** – **поетеса**).

О.О. Тараненко, твердячи про загальний процес активізації словотвірної фемінізації в українській мові на сучасному етапі її розвитку, зазначає, що після 90-х рр. у дериватології та лексикології спостерігається тенденція стилістичної нейтралізації фемінативів з суфіксом **-к-**, який поступово позбавляється емоційно-експресивних відтінків зневажливості, іронічності, розмовної маркованості [10, 23; також: 1, 91]. Певною мірою процес стилістичної нейтралізації цих фемінативів зумовлений активізацією ролі жінок у виробництві та в суспільстві з 90-х рр., зростанням їхнього впливу на суспільне життя, фемінізацією політичної, юридично-правової та загальнокультурної сфер, розгортанням жіночого руху, загальними процесами демократизації суспільства і мови, а отже, й лібералізацією мовних норм [10, 23]. Соціальні зміни, що виникають у суспільстві, неодмінно знаходять своє відображення в мові. Попередня епоха – епоха тоталітарного режиму – надмірно гальмувала всі мовні зміни, мовець був позбавлений свободи вибору: з можливих варіантів завжди доводилося вибирати тільки один, єдино правильний, той, який не суперечив би кодифікованим нормам; специфіка сучасної епохи – знищення колишніх стереотипів мислення, свобода від різного роду обмежень, лібералізація і демократизація суспільства, яка загалом видозмінює і мовні смаки нашого покоління, що виходять за межі стандарту [3, 7]. Процес засвоєння, а не відчуження іменників-назв жінок за родом діяльності, що розпочався останнім часом, є заслугою мови західної української діаспори, а також засобів масової інформації: прогресивних газет, телеканалів. У мові українських ЗМІ спостерігаємо намагання протиставити традиційним формам чоловічого роду форми жіночого роду: *докторка економічних наук; Вона виступила адвокаткою у справі...; президентка Інституту освіти (СТБ, „Вікна”)*.

Іменники-назви чоловіків, котрі професійно займаються спортом, є продуктивною базою для утворення співвідносних іменникових слів жіночого роду: **лижник** – **лижниця**, **легкоатлет** – **легкоатлетка**, **футболіст** – **футболістка**, **баскетболіст** – **баскетболістка**, **гімнаст** – **гімнастка**, **плавець** – **плавчиха**, **шахіст** – **шахістка**, **фігурист** – **фігуристка**, **ковзаняр** – **ковзанярка** та ін. Виняток становлять назви осіб за професійною спортивною діяльністю, властиві тільки чоловікам: **боксер**, **гонщик**, **рефері** та деякі інші.

Розгортанню словотвірної продуктивності агентивно-професійних назв осіб жіночої статі на базі іменників-назв чоловіків сприяють словотвірні форманти **-иц-** та **-ниці-**, що водночас виступають показниками морфологічного роду: **асфальтник** – **асфальтниця**, **лакувальник** – **лакувальниця**, **ливарник**¹ – **ливарниця**, **лабазник**² – **лабазниця**, **кранівник** – **кранівниця**, **красильник** – **красильниця**, **корівник** – **корівниця**, **плавильник** – **плавильниця**, **деревообробник** – **деревообробниця**, **крутильник** – **крутильниця**, **комірник** – **комірниця**, **позикодавець** – **позикодавиця**, **клеймувальник** – **клеймувальниця**, **дубильник** – **дубильниця**, **балетник** – **балетниця**, **цукерник**³ – **цукерниця**, **прибиральниця**, **вишивальниця** та інші.

Для деяких найменувань чоловічих та жіночих професій використовуються дублетні суфікси **-ар-** (**-яр-**) / **-ник-** / **-альник-** (для найменувань чоловіків) та **-к-** / **-ниці-** / **-альниці-** (для назв жінок). При цьому всі варіанти є літературно-нормативними, але аналіз фактичного матеріалу з текстів художнього, наукового та публіцистичного стилів засвідчив, що ширше вживається та пара, що подана першою: **килимар** – **килимарка**, або **килимник** – **килимниця**, або **килимарник** –

¹ Той, хто відливає металеві вироби.

² Продавець зерна та борошна в лабазі.

³ Кондитер, що виготовляє цукерки.

килимарниця; копач – копачка, або копальник – копальниця; конопляр – коноплярка, або коноплепрядильник – коноплепрядильниця; молочар – молочарка, або молочник – молочниця; бетоняр – бетонярка, або бетонувальник – бетонувальниця, або бетонник – бетонниця; розкрійник – розкрійниця, або розкроювальник – розкроювальниця; зварник, зварювальник, зварювач та інші.

Поряд із помітним зменшенням кількості дублетних суфіксів на позначення осіб жіночої статі спостерігається тенденція вдосконалення регулярних суфіксальних кореляцій жіночого роду. При цьому з-поміж численних суфіксів-дублетів перевага надається формантам -к-, -ниц-, -ин-я, -из-а. Зазначимо, що у пасивні форманти перейшли пов'язані з жіночим родом суфікси -их-а, -ш-а, -ничк-а, -щиц-я, що мають фамільярно-розмовну маркованість, та суфікси -ис-а, -уз-а, що є застарілими, напр.: кравець – кравчиня, а не кравчиха; директор – директорка, а не директорша чи директриса; лакей – лакиза, а не лакуза; лектор – лекторка, а не лектриса; ліфтер – ліфтерка, а не ліфтерша; учитель – учителька, а не учительша; керівник – керівниця, а не керівничка; продавець – продавчиня, а не продавщиця; манікюрниця, а не манікюрша.

Нерідко один і той самий іменник-найменування жінок за професійним спрямуванням в результаті розширення свого первинного значення позначає два роди діяльності людини. Так, лексема **газетярка**, утворена від слова *газетяр*, охоплює два значення твірного, мотивуючого його іменника: 1) „співробітниця газети або її видавець”; 2) „та, хто продає газети на вулиці” [СУМ, т.II, с.13]; іменник **молочарка** утворився від слова *молочар* та увібрав у себе дві його семми: 1) „та, хто приймає молоко або возить його на молочно-приймальний пункт”; 2) „та, хто продає молоко і молочні продукти” [СУМ, т.IV, с.792]. Іменник **ліхтарник**, що мотивує фемінатив **ліхтарниця**, позначає 1) робітника, який обслуговував вуличні ліхтарі; 2) того, хто розносив ліхтарі в шахтах. Незважаючи на наявність корелятивної назви особи жіночої статі, ця професія дотепер вважається виключно чоловічою. Фемінативом **провідниця** позначають особу: 1) яка супроводить туристів, екскурсантів, знайомлячи їх з визначними пам'ятками місцевості, мистецтва і т. ін.; 2) яка супроводить пасажирський вагон, стежить за безпекою його руху та порядком і обслуговує пасажирів. Лексема **екскурсовод**, з'явившись у мові значно пізніше, витіснила лексему **провідниця** з туристської сфери; нині **провідниця** – це працівниця залізничного транспорту. Деяким іменникам-назвам осіб за професійною діяльністю властиві функціональні перенесення: вторинне значення позначає не людину, а предмет чи механізм. Наприклад, лексема **лічильник** розвинула два значення: 1) той, хто веде лік чому-небудь; 2) прилад для підрахування чого-небудь [СУМ, т.IV, с.533]; іменник **адміністратор**, вихідним значенням якого є семема „керівник установи, організації, підприємства та ін.” [СУМ, т.I, 20], розширив свій семантичний обсяг шляхом збільшення зв'язків з об'єктивною, предметною дійсністю: у вторинній номінації згадане слово позначає 1) спеціаліста, що здійснює контроль за використанням комп'ютерної бази даних, мережі, 2) сукупність інформаційно-обчислювальних засобів, що керують порядком виконання програм у комп'ютері, комп'ютерній мережі. Лексеми **лічильник**, **адміністратор** зазнали функціонального перенесення за моделлю „Людина → машина”. На семному рівні відбулася зміна архісеми вихідного значення ‘особа’ на архісему ‘пристрій’ внаслідок функціонального переосмислення первинних значень слів [9, 75]. Однак з багатозначністю не слід ототожнювати випадки, коли у мові внаслідок словотворення або розщеплення значень вихідного слова виникають омоніми-омографи на зразок **корівник** і **корівник**, **пташник** і **пташник**, що в першому випадку позначають робітника, а в другому – приміщення. У цих словах-омографах словотвірну функцію, крім суфіксів, виконує ще й наголос як фонетико-акцентуаційний спосіб словотворення, характерний для української мови.

Аналогічно до згаданих вище слів функціонального перенесення зазнала лексема **сівачка** (**сіячка**), що розвинула два значення: 1) „та, хто висіває насіння в ґрунт”, 2) „козуб або мішок з зерном, який навішують на плече, коли засівають поле ручним способом; сіва” [СУМ, т.IX, 211], які пізніше проте, зазнав розщеплення, перетворилися на омоніми; **молочник**: 1) той, хто торгує молоком і молочними виробами, 2) посудина, у якій подають до столу молоко або вершки [СУМ, т.IV, с.793]. Деякі лексеми-назви осіб за фахом зазнали розширення, збільшення їхніх предметно-логічних контактів: лексема **кашовар** первісно позначала того, хто варив кашу, пізніше – кухаря, який варив й інші страви; **столяр** – спочатку той, хто виготовляв столи, потім – всі інші різновиди меблі з дерева [2, 98]. Фемінатив **каштелянка** (рідше **кастелянка**) утворився від іменника *каштелян*, що за середньовіччя позначав службову особу, яку призначав король або князь для управління цитаделлю в місті; пізніше цим словом стали називати наглядача замку чи громадського будинку. У зв'язку із зникненням цитаделей та замків семантика цього слова зазнала якісного переосмислення та оновлення: **каштелянка** – це особа, яка завідує білизною в готелі, лікарні,

гуртожитку [СУМ, т.IV, с.126]. Якщо за середньовіччя ця професія була лише чоловічою, то в теперішньому реальному житті стала виключно жіночою. Іменник **олійник** позначає робітника, який виготовляє або продає олію, а також працівника підприємства, на якому виготовляють олію. Корелятивна форма жіночого роду **олійниця** розширила своє вихідне значення та, крім найменування відповідної професії, позначає 1) підприємство, де виготовляють олію і 2) посуд для олії [СУМ, т.V, с.689-690].

Дериваційне поле „Персоніми, що номінують осіб за професією” є досить широким. З-поміж дериваційних рядів виокремлюється ряд оказіональних утворень на позначення осіб за родом діяльності, здатних вступати в синонімічні відношення з їх узуальними відповідниками: оператор – *телекамероносець*; учитель – *урокодавач*; виконавець попси – *попсюк*; виголошувач тостів – *тостар*; продавець чи покупець чого-небудь на базарі – *базарянин* [3, 127-128]. Специфіка індивідуально-авторського іменотворення полягає у новій довільній комбінації адаптованих у системі мови коренів слів та морфем типу: плівкозаготівельник, трамвайник, молоколог, цирковець, лампасник, мікромайор, мікрофілолог, кордонець, міні-футболіст, міні-бізнесмен, інтерівець (працівник телеканалу „ІНТЕР”), рекетмен, майданівець, літраб (робітник „Літературної України”), утеєнівець (працівник УТН), шапкозакидатель, портфеленосець, шевченківець (актор театру ім. Т.Шевченка), джинсар (оператор мобільного зв'язку „Джинс”) та ін. Деякі новоутворені оказіональні лексеми покликані компенсувати лакуни, вільні місця, що з'явилися в мовній системі та логічно мають бути чимось заповнені. Лексичні лакуни – це також прояви мовного сексизму, це ті випадки, коли для позначення професії, яку можуть мати як чоловіки, так і жінки, є лише форма чоловічого (або жіночого) роду, а відповідної форми жіночого (або чоловічого) роду немає [6], як наприклад, балерина – (оказ.) *балерун*; (оказ.) *радійник* – *радіодама*; політик – (оказ.) *політикеса*, енергетик – (оказ.) *енерголеді*, ін.

Отже, вживання назв професій та посад лише у формі чоловічого роду є невиправданим, оскільки словотворчі ресурси української мови сприяють активному творенню іменників, що позначають жінок за професією, посадою, статусом, в цьому плані українська мова досить гнучка і зовсім не консервативна. Морфолого-флексійне протиставлення грамам чоловічого і жіночого роду спрямоване не тільки на формально-граматичне розрізнення родових форм слів (*журналіст* – *журналістка*), воно здатне диференціювати семантичний зміст паралельних за формою, але не тотожних за значенням іменників (*каштелян* – *каштелянка*, *друкар* – *друкарка*). Результати словотвірної аналізу засвідчують те, що формування та функціонування системи агентивно-професійних назв осіб залежить не лише від словотворчого потенціалу певної мови, її граматичної будови, сильнішою у деяких випадках виявляється дія позамовних чинників – вплив суспільних змін на мову та демократизація українських лінгвістичних традицій. Оскільки все в мовній системі урівноважене, дериваційні процеси у системі номінації осіб за професією, зокрема жінок, є закономірними. Мова, модифікуючись, здатна завдяки своїм внутрішнім ресурсам, об'єктивованим і не об'єктивованим мовним потенціям заповнювати порожні клітинки щодо означення осіб як виконавців певної дії, що й забезпечує стабільність та системність мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Акад. граматики укр. мови / За ред. І.Вихованця. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с. – Бібліогр.: с. 391 – 398.
2. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 1999. – 207 с.
3. Колоїз Ж.В. Українська оказіональна деривація: Монографія. – К.: Акцент, 2007. – 311 с.
4. Пузиренко Я.В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Інституту філології Київського національного університету ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 20 с. (<http://www.lib.ua-ru.net/inode/3027.html>)
5. Пузиренко Я.В. Мовна ситуація як чинник впливу на функціонування агентивно-професійних назв жінок в узусі // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – Випуск 21. – Частина 3. – К.: Київський університет, 2007. – С. 38 – 43.
6. Н.Й. П'яст. Гендерні аспекти мови. – <http://kivc.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06pnigam.htm>.
7. Семиколенова О.І., Шиліна А.Г. Гендерний аспект сучасної мовної політики // Мовознавство. – 2006. – №4. – С. 32 - 40.
8. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / Ред. кол.: І.К. Білодід (голова). – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – I – XI т. (скорочено СУМ).
9. Стратулат Н.В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови // Мовознавство. – 2007. – №3. – С. 69 – 77.

10. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. – 2005. - №1. – С. 3 – 25.
11. Чак Є.Д. Складні випадки українського слововживання / Відп. ред. М.А. Жовтобрюх. – К.: Рад. шк., 1969. – 219 с.

The article presents the investigation of the derivational processes in the system of the male and female professional nominations; the motives of the masculinization of the gender category also have been analyzed. The semantic asymmetry of the word-formative masculine and feminine gender correlations in the dictionaries is caused by both subjective and objective factors. Word-formation processes, regular suffix feminine correlations' improvement, polysemy, occasionalisms' derivation and the influence of the social changes on the language have been greatly widened the system of the nominations by occupation, particularly female.

Key words: agent-professional names of persons, derivational productivity, word-formative formants, semantic asymmetry, polysemy, occasionalisms.

СЛОВО У СЕМАНТИЧНОМУ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ АСПЕКТАХ

А.С. Зеленько

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СЕМАНТИКИ

У розвідці у процесі аналізу основних лінгвістичних парадигм прослідковується становлення предмета й обсягу семасіології на основі виявлення зміни уявлення про значення у мові, його структури. Робиться це на принципах лінгвістичного детермінізму.

Ключові слова: парадигма, описове мовознавство, компаративізм, структурна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвістичний детермінізм, значення, оцінка, категорія об'єктивної модальності, категорія суб'єктивної модальності.

Пропонована розвідка є наслідком осмислення проблем семасіології., що відбито в останніх книгах автора [4; 6].

На жаль, оперуємо в основному здобутками україністики та русистики. Це пояснюємо слабкою обізнаністю з проблематикою семасіології усєї славистики та індоєвропейстики. При цьому пам'ятаємо разом з тим, що наукові традиції російської й української семасіології багаті й знані у світовій лінгвістиці.

Можливо, досить при цьому згадати М.М. Покровського, О.О. Потебню, Л.А. Булаховського та інших. Автор порівняно добре обізнаний із здобутками російських та українських семасіологів Серед перших у його монографіях називаються книги Ю.Д. Апресяна, Л.М. Васильєва, Ю.М. Караулова, Д.М. Шмельова та багатьох інших, серед других – роботи Ф.С. Бацевича, М.Г. Голянич, Т.А. Космеди, М.П. Кочергана, Л.А. Лисиченко, А.Є. Селіванової, Ж.П. Соколовської та інших. Оскільки повторюватися у розгляді досліджень названих авторів немає потреби, то все відтворимо штрих-пунктирно у своїй інтерпретації, виділяючи етапи й ланки побудови семасіологічної концепції на основі осмислення здобутків класичної, структурної, генеративної, функціональної, когнітивної лінгвістик у витлумаченні методології лінгвістичного детермінізму.

Еволюція семасіології від номінативних іменних одиниць через номінативно-предикативні предикати-дієслова до предикатів взагалі та їх компонентів у широкому розумінні слова відбулася на тлі еволюції різних лінгвістичних парадигм – від описової класичної до функціонально-когнітивної та парадигми лінгвістичного детермінізму.

Зміст у мовній системі постає у вигляді значення. Саме цим пояснюється тісне переплетення поняття значення з лінгвістичною парадигмою. У даному випадку виходимо з того, що мовознавство у кожний даний момент представлене певною лінгвістичною парадигмою. Аналізуючи останні, автор аналізує процес становлення семасіології. При цьому констатуємо те, що у традиційному описовому мовознавстві лінгвістична категоризація відбулася на основі підсвідомого оперування змістом виділюваних мовних одиниць.

Може скластися враження, що розгляд становлення семасіології трансформується у питання про виділення в еволюції мовознавства лінгвістичних парадигм як його ланок-етапів. Але це